

Margareta Bašaragin

Znamenite Jevrejke Subotice

Ženske studije i istraživanja & Futura publikacije

MARGARETA BAŠARAGIN

ZNAMENITE JEVREJKE
SUBOTICE

SUBOTICA, 2020.

Izdaju: Udruženje „Ženske studije i istraživanja” i Futura publikacije, Novi Sad

Recenzentkinja: Svenka Savić

Prevod rezimea: Ana Katić

Štampa: Workshop, Novi Sad

Prelom i naslovna strana: Futura publikacije

Fotografija na naslovnoj strani: <https://gramho.com/location/suboti%C4%8Dka-sinagoga/1168998996574412>, 21.10.2020.

Tiraž: 200

CIP - Каталогизacija y publikaciji
Библиотеке Матице српске, Нови Сад

929-055.2(=411.16)(497.113 Subotica)“19”

БАШАРАГИН, Маргарета

Znamenite Jevrejke Subotice / Margareta Bašaragin. - Novi Sad : Udruženje
“Ženske studije i istraživanja” : Futura publikacije, 2020 (Novi Sad : Wor-
kshop). - 52 str. : ilustr. ; 18 cm

Tiraž 200. - Bibliografija uz svako poglavlje. - Summary.

ISBN 978-86-7188-193-7

a) Јеврејке - Суботица - 20. в. - Биографије

COBISS.SR-ID 25468937

ZAHVALNICA

Zahvaljujem se Gradu Subotici na finansijskoj podršci za realizaciju projekta *Znamenite Jevrejke Subotice*, Jevrejskoj opštini Subotica, posebno Branki Banjanin, na saradnji, otvorenosti i stalnoj podršci, Istorijskom arhivu Subotica, naročito Stevanu Mačkoviću, Dejanu Mrkiću i Bojanu Samardžiji, za nesebično deljenje znanja tokom istraživanja i prikupljanja podataka, dr Veri Zdravković za poverenje i podatke koje je pružila. Posebnu zahvalnost dugujem profesorici Svenki Savić za ideju, sugestije i potpunu podršku i pomoć u iznalaženju literature i izradi teksta.

SADRŽAJ

Predgovor //	5
Tereza Šreger //	14
Dr Lenke Reves rođ. Kraus //	17
Dr Margita Hercl //	20
Dr Jolanda Hojman //	23
Jelisaveta Alajn //	27
Ida Sabo //	29
Dr Vera Zdravković //	33
Eva Ras //	36
Mira Adanja Polak //	39
Sonja Licht //	43
O Udruženju „Ženske studije i istraživanja” //	48
Summary //	50
Biografija autorke //	52

PREGOVOR

Cilj projekta *Znamenite Jevrejke Subotice* je bio da prikupimo, istražimo i publikujemo životne priče 10 znamenitih Jevrejki koje su živele i/ili radile u Subotici tokom 20. i 21. veka: Tereze Šreger, dr Lenke Reves rođ Kraus, dr Margite Hercl, dr Jolande Hojman, Jelisavete Alajn, Ide Sabo, dr Vere Zdravković, rođ Šrajber, Eve Ras, Mire Adanja Polak i Sonje Licht. Projekat je u širem kontekstu imao za cilj promovisanje interkulturnog dijaloga u multinacionalnoj i multikonfesionalnoj sredini grada Subotice kroz istraživanje i promovisanje kulturno-istorijskih vrednosti doprinosa znamenitih Jevrejki Subotice rođenih tokom poslednjih 150 godina (1863-1947).

Naša namera je bila da njihove životne priče učinimo dostupnim javnosti kako bi zaživele u kolektivnom znanju i sećanju nas savremenika i savremenica danas. Tokom istraživanja smo koristile već postojeće, zapisane biografije i obogatile i proširile ih novim podacima koji su do sada bili nedovoljno poznati ili pogrešni o subotičkim Jevrejka sa željom da ih prikazemo kao poznate i znamenite. Njihovi doprinosi istorijskim, društvenim i kulturnim prilikama grada Subotice (i šireg regiona) jesu deo naše ženske istorije koju pišemo za potomstvo.

Ideja je da sećanje na njih započne upravo u Subotici, gradu u kojem su se rodile ili provele značajan deo profesionalnog života, što je ujedno i osnovni kriterij odabira znamenitih subotičkih Jevrejki.

Subotički istoričari su do sada objavili zavidan broj radova u kojima rasvetljavaju procese kako se formirala jevrejska zajednica, kako su se Jevreji nastanili na ovim prostorima, kako se razvijao njihov verski i kulturni život, isticali ulogu koju su Jevreji imali u ekonomskom, prosvetnom, dobrotvornom i

kulturnom životu grada. Podjednako su ukazivali na pojedine aspekte antisemitizma kojima su članovi zajednice bili izloženi, na stradanja i holokaust koji su preživeli. Međutim, malo je pažnje posvećeno pitanju uloge koje su Jevrejke u tome imale.

Ostalo je zabeleženo da su se Jevreji (Aškenazi) počeli nastanjivati u Suboticu već u prvoj polovini 18. veka i to ne bez poteškoća. Podsećamo da su tzv. Prva (1743) i Druga privilegija Grada (1779) ograničavale broj doseljenika Jevreja, Roma i drugih „negrađana” (Libman 2009, 33). Prvi Jevrejin koji je od uprave Grada dobio dozvolu stalnog boravka bio je Jakob Hiršl (1775), poreklom iz Pakša (središnji deo današnje Mađarske). Potom je započeo spor i dugotrajan proces naseljavanja Jevreja, a bili su izloženi raznim zabranama, taksama i diskriminatornim postupcima. Većina njih je živela u „teškoj sirotinji” (Viličić i dr. 2015, 31).

Tek austrijsko-mađarskom nagodbom (1867) Jevreji stiču puno građansko pravo i jednakost sa ostalim stanovništvom toga carstva. Jevrejska opština (osnovana 1775) se ekonomski osnažuje, osnivaju se jevrejska društva, ustanove i građevine. Otvara se i Jevrejska škola koju su priznale gradske vlasti, a zatim i Devojačka osnovna škola i Dečije obdaniše. Javljuju se sportska društva, organizuju kulturne manifestacije, verski obredi se modernizuju i državni jezik (tada mađarski) ulazi u upotrebu (Viličić i dr. 2015, 31). Osniva se i Ženska sekcija (1852) (JOS 2014). Jevreji tokom 19. veka postaju važan činilac kulturnog i društvenog života (Libman 2009, 33).

Popisi stanovništva koje su sprovodile gradske vlasti u prvim decenijama 20. veka o etničkom sastavu (Tabela 1¹) danas neki istraživači smatraju delimično netačnim, jer kriterijum nije bio maternji jezik, nacionala ili verska pripadnosti, nego su se sprovodili po „jeziku koji je obično u upotrebi” (Jelić 1987, 39, napomena). Zato se govori o jezičkom sastavu stanovništva tog perioda (Györe i Pfeiffer 2017, 103). Podaci o broju Jevreja su nedostatni.

.....
¹ Nije bilo popisa stanovništva u 1900.

Tabela 1: Etnički sastav stanovništva grada Subotice (1919, 1921, 1931)

Narodnost/ materinski jezik	Gradski popis 1919.	Državni popis 1921.		Državni popis 1931.
Mađara	19 870	27 561*		41 401* 39 108**
Srba	8 737			10 054*
Bunjevaca	65 135			44 892**
Hrvata				900*
Njemaca	4 251	2 349*		2 865*
Židova	3 293			3 739*
Srpskohrvatski jezik materinski		71 085 ¹		53 835
muških				48 703
ženskih				51 355
domaćinstava				24 466
ukupno	101 286	po prijet- hodnim ¹ rezultatima 70 737	po konač- nim rezul- tatima 60 699	100 058 102 133**

* izvedeni podaci

** po podacima gradskih vlasti u 1934.²

(Prema Mačković, 2011, 126).

Jevreji su na ovim prostorima od početka bili višejezični: između sebe su govorili jidiš, za verske potrebe koristili hebrejski, ali su rabini sačinjavali i nemačke prevode govora i tekstova. Vremenom su mađarski i jezici tu nastanjenih slovenskih naroda potisnuli nemački jezik (Jelić 1987: 22). Materijalna i duhovna kultura Aškenaza bogata je elementima nemačkog, mađarskog i poljsko-ruskog porekla (JOS, 2014).

.....

¹ „HAS, F:275.51/1934” (Mačković, 2011, 126).² “HAS, F:47. II 44/1928. Po maternjem jeziku i narodnosti je bilo 71 085 Jugoslovena, 523 ostalih Slavena, 2 349 Nijemaca, 27 561 Mađara, 191 ostalih narodnosti. To su podaci koje gradska vlast dostavlja za potrebe publikacije Matica živih i mrtvih Srba, Hrvata i Slovenaca.” (Mačković, 2011, 126).

Početak 20. veka sagrađena je tzv. Druga sinagoga¹, u to vreme druga po veličini u svetu, odmah posle Budimpeštanske (1902, otvorena 1903) prema projektu arhitekata Deže Jakaba i Marsela Komora (Jevrejina iz Budimpešte). Većina graditelja je dobrovoljno radila na njenoj izgradnji (Viličić i dr. 2015, 33). U istom periodu podignuta je i zgrada Jevrejske opštine gde je bilo sedište Glavnog rabinata u Subotici (1902). Obe građevine se nalaze u samom centru grada (Bunford 2011, 115). Zbog svoje jedinstvene secesionističke arhitekture danas je sinagoga uvrštena u svetsku kulturnu baštinu pod zaštitom UNESKO-a (1974).

Veliki značaj je Jevrejska opština pridavala obrazovanju i opismenjavanju dece i mladih. Svaki Jevrejin morao je znati čitati i pisati, pri tom su dečaci učili u hederu (osnovna škola). Ženska populacija nije morala znati čitati i pisati, tačnije,

.....
¹ Prva sinagoga (1817) nalazila se u tadašnjoj Šumskoj (Jugovićevoj ulici), izgrađena je tek posle ponovljene molbe koju je grad odobrio tek 1799. godine. Do izgradnje Hrama verska služba se držala u privatnim kućama (JOS 2014).

devojčice su te veštine sticale kod kuće. Krajem 18. veka austro-ugarski car Josip II dopustio je i Jevrejima da pohađaju srednje i visoke škole pod uslovom da su završili osnovnu školu po „zemaljskim” propisima, jer heder nije priznavan. Jevrejska deca su pohađala heder iz verskih razloga, a potom išli u državne gradske škole, građanske škole i gimnazije (Jelić 1987, 23-24).

U subotičkoj jevrejskoj školi su organizovana ženska odeljenja još 1891. sa kojima su radile dve učiteljice, a 1904. se jevrejska škola reorganizuje i osnivaju se mešoviti razredi. Takođe su u tom periodu jevrejske devojčice u Subotici išle i u zajedničke državne gradske škole, zatim u školu koje su držale časne sestre kao i u tzv. Žensku praktičnu školu pri školi za školovanje učitelja (mađ. Képezdei gyakorló iskola) (obe otvorene 1871). Tradicionalnu jevrejsku heder-školu kasnije je zamenila nova četvorogodišnja škola u skladu sa tadašnjim zahtevima u društvu, a po završetku srednjih škola, jevrejska mladež je pohađala fakultete (Jelić 1987, 46; 1994, 21).

Biti obrazovan osnovno je pravilo jevrejske zajednice. Zato je očekivan podatak da je na početku 20. veka (1900) najviše pismenih bilo među Jevrejima (83,4%), potom reformatorima (75,7%), pravoslavicima (49,5%), a među katolicima svega 39,3% (Mačković 2016).

Po završetku Prvog svetskog rata (1919) Subotica ulazi u sastav Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca (kasnije Jugoslavije), te su se promenile i društveno-političke okolnosti svakodnevnog života. U Kraljevini Jugoslaviji su subotički Jevreji kao nacionalna i verska manjina uživali sva građanska prava, a bavili su se advokaturom, novinarstvom, učestvovali u radu trgovačke komore, sindikatima, umetničkom i kulturnom životu. Do tada su se smatrali Mađarima jevrejske veroispovesti i imali ograničena građanska prava (naročito u pogledu zanimanja) (Jelić 1987, 84-85). Međutim, „često [su] nailazili na birokratiju koja im je otežavala dobijanje dozvole za rad, državljanstvo i pravo glasa. Zbog situacije u kojoj su se našli, došlo je i do podele unutar zajednice, na sledbenike mađarske kulture i na sledbenike Kraljevine.” (Viličić i dr. 2015, 32).

Službeni jezik postaje srpskohrvatski. Jevrejska škola, sagrađena u dvorištu Druge sinagoge postaje državna škola pod nazivom „Kraljica Marija” od 1920. (Novkov 2019).

Između dva svetska rata je Subotica, pored Beograda, Novog Sada, Niša, Kragujevca, Šapca i Zrenjanina, bila centar jevrejske kulture i života (Viličić i dr. 2015, 12).

Ulaskom u novu državnu zajednicu i u gradu Subotici su počeli da važe neki novi zakoni koji su uticali na položaj žene u društvu, naročito na položaj jevrejskih žena tog perioda, koje su učestvovala u obrazovnom, kulturnom i ekonomskom životu grada. Sprovodi se Srpski građanski zakonik, što je veoma važno, jer je ograničavao položaj i prava žena (koji je u Kneževini Srbiji, kasnije Kraljevini SHS i Kraljevini Jugoslaviji bio u upotrebi više od sto godina 1844-1946). Žena je tako stupanjem u brak gubila poslovnu sposobnost i ponovo bi bila u statusu ma-

Spomenik nastradanim Jevrejima u subotičkom getu (podignut 1994) kod teretne željezničke stanice (ul. Rade Končara, Subotica)

loletnice jer nije imala prava nasljeđivanja imovine, niti da njome raspolaže posle braka; zatim, nije imala puna roditeljska prava (Wikipedia 2020).

Do II sv. rata su Jevreji igrali značajnu ulogu u ekonomiji grada: bili su svi vlasnici fabrika u 1921, a u akcionarskim društvima posedovali većinu akcija (iako su činili nešto više od 4% ukupnog stanovništva grada). Jevreji su u najvećem broju bili zanatlije i trgovci (50-55% od ukupnog broja radno sposobnih Jevreja), intelektualci, službenici i slobodnih profesija (30-35%), potom

veleposednici (3-10%) i industrijski radnici (1-5%). Ovo važi za čitav međuratni period (Mačković 2004, 44-45). Posebni podaci o zanimanjima Jevrejki za ovaj period ne postoje, već samo pojedinačni i parcijalni primeri.

Mađarski okupatori 7. aprila 1944. donose uredbu „čišćenja države od Jevreja” koja je započela 26. aprila: bez obzira na pol ili starost Jevreje prebacuju u sabirne logore. Početkom maja 1944. većinu žena, dece, bolesnih i starijih odvođe u geto kod teretne željezničke stanice u Subotici. U zoru 16. juna su postrojeni, saterani u stočne vagone koji su zapečaćeni i upućeni u sabirni centar u Bačalmaš (Novkov 2019). Odatle većina završava u Aušvicu.

Posle II sv. rata se broj Jevreja u Subotici smanjuje. 1958. u gradu je živelo još 441, a danas svega oko 250 članova i članica zajednice (JOS 2014).

Broj poginulih, nastradalih i mučki ubijenih je različit u različitim podacima. Sve do oslobođenja u gradu nije živio ni jedan član jevrejske zajednice (barem koliko su tadašnje vlasti o tome znale). Od jevrejske zajednice koja je pre II sv. rata brojala 6015 članova i članica se iz logora, prinudnog rada i egzila vratilo 1057 osoba (odn. 17%) (Novkov 2019). Prema „Imeniku subotičkih Jevreja žrtava fašističke okupacije od 1941. do 1945.” (1948) pogubljeno je 2006 osoba, ali je zajedno sa mobilizacijom u radne logore i deportacijom iz geta obuhvaćeno 6105 Jevreja (uključujući sve osobe na koje je bio primenjen „Zakon o pripadnosti jevrejskoj rasi, dakle i pokršteni Jevreji i osobe jevrejskog porekla”) (JOS 2014).

Ovakav istorijsko-društveni kontekst oblikovao je značajne Jevrejke Subotice obuhvaćene ovom brošurou. Tačnije, njihove komponente identiteta direktno su povezane sa istorijskim zbivanjima, društvenom praksom i kulturnim normama vremena i prostora u kom su stasavale i živele – u ovom slučaju Subotice s kraja 19. i prve polovine 20. veka. Zato je ova publikacija namenjena svima koji/e žele da saznaju nešto o znamenitim Jevrejkaama koje su oblikovale našu kulturnu, političku, društvenu stvarnost. Naš je zadatak da započet proces

nastavimo i uključimo neke još neotkrivene ili manje poznate Jevrejke Subotice. Za neke od žena još uvek ima malo podataka u izvorima u Subotici, pa je potrebno nadalje istraživati.

Ova brošura predstavlja doprinos procesu negovanja kulture sećanja na žene raznih nacionalnih zajednica koje žive u Vojvodini i Srbiji i jeste poziv upućen široj i naučnoj javnosti da u tome učestvuju.

LITERATURA

Bunford, Sanja (2011). *Subotica – grad festivala*. Subotica: Fokus.

Györe, Zoltán i Attila Pfeiffer (2017). „Osnovne demografske odlike Ugarske prema popisu stanovništva iz 1910. godine”, *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu*, knjiga XLII-2, 89-116.

Dubajić, Milan (1966). *Radnički pokret u Subotici od kraja 1918-1921 godine*. Subotica: Gradski muzej.

Jelić, Dušan (1987). „Kratak pregled istorije subotičkih Jevreja i njihovog doprinosa razvoju grada”, u Kadelburg, Lavoslav (ur.) (1987). *Zbornik 5. Studije, arhivska i memoarska građa o istoriji subotičkih Jevreja*. Beograd: Jevrejski istorijski muzej, 1-184.

Jelić, Dušan (1994). „Kratak pregled istorije subotičkih Jevreja i njihovog doprinosa razvoju grada, *Rukovet*, br. 4-5, 2-76.

Jevrejska opština Subotica (JOS) (1948). *Imenik subotičkih Jevreja žrtava fašističke okupacije od 1941. do 1945*. Subotica: Jevrejska opština Subotice.

Jevrejska opština Subotica (JOS) (2014). „Istorijat Jevrejske opštine Subotica”, <http://www.josu.rs/o-nama/istorija/>, 21.10.2020.

Libman, Emil (2009). „Doprinos subotičkih lekara – Jevreja zdravstvenoj službi grada tokom XIX i XX veka”, *Ex pannonia*, 12-13. Subotica: Istorijski arhiv Subotica, 33-42.

Mačković, Stevan (2000). „Znameniti subotički lekari između dva rata (1918-1941) angažovani u drugim javnim delatnostima”, *Sto godina od prvog naučnog sastanka lekara i prirodoslovaca 1899-1999, Vek naučnih pregrnuća*, Subotica 125—139, dostupno na <https://suistorija.wordpress.com/suboticki-lekari-između-dva-rata-1918-1941-angazovani-u-u-drugim-javnim-delatnostima/>, 21.10.2020.

Mačković, Stevan (2004). *Industrija i industrijalci Subotice (1914-1941)*, Subotica: Istorijski arhiv Subotica.

Mačković, Stevan (2011). „Ulomci za povijest Subotice u 1925. godini”, *Godišnjak za znanstvena istraživanja*, 3, 123-154.

Mačković, Stevan (2016). „Hartmann Tereza i Subotica u njeno doba”, *Suistorija*, <https://suistorijablog.wordpress.com/hartmann-tereza-i-subotica-u-njeno-doba/>, 11.10.2020.

Novkov, Marija (2019). *Jevrejska škola: nastanak i nestanak* (dokumentarni film), Savez jevrejskih opština Srbije, Jevrejska opština Subotica.

Viličić, Sonja, Dragana Stojanović, Đenka Mihajlović i Vera Mevorah (2015). *Portreti i sećanja jevrejske zajednice u Srbiji pre holokausta. Priručnik za nastavnike i nastavnice*, Beograd: Savez jevrejskih opština Srbije.

Wikipedia (2020). „Srpski građanski zakonik”, https://sr.wikipedia.org/sr-el/Српски_грађански_законик#Положај_жена, 21.10.2020.

FOTOGRAFIJE

Sinagoga, dokumentacija ŽSI.

Spomenik nastradilim Jevrejima u subotičkom getu, dokumentacija ŽSI.

TEREZA ŠREGER (Schräger Teréz, Hartmann Raffaelné) (Szentes, 1863 – Subotica, 1940) subotička industrijalka, (su) vlasnica firme *Hartman i Konen d.d.* (mađ. Hartmann és Conen r.t) i dobrotvorka.

Rođena u uglednoj i imućnoj jevrejskoj porodici iz Mađarske; otac Mor Šreger (Jevrejin, trgovac), majka nepoznata; brat Lajos Šreger (Lajos Schrégér) i sestra Mariška Šreger (Schrégér Mariska). Porodična firma se bavi trgovinom živine i perja u Sentešu i u Segedinu. Tu se upoznaje sa većinskim vlasnikom čuvene subotičke klaonice *Hartman i Konen d.d.*¹, sa kojim Terezina porodica poslovno saraduje, Rafaelom Hartmanom (Hartmann Raffael, nemački Jevrejin, Amsterdam, 1846 – Nauheim, 1913).

Brak sklapa 1885. g. i seli se za Suboticu. Sledeće godine na svet dolazi sin Jožef (Josip, Hartmann József, Subotica, 21. mart 1886. – Australija 1975). Sa porodicom živi u kući koja je danas na adresi Petefi Šandora 21.

Pokazala se kao izuzetno sposobna preduzetnica, iako je formalno imala sa samo dva razreda osnovne škole: vešto organizuje poslove i znatno doprinosi uspešnosti firme.

Nakom suprugove smrti (1913) postaje akcionarka u porodičnoj firmi, a zastupa je sin Jožef. Pored nje se kao akcionari javljaju i njen brat sa decom i sestra. U tom je periodu za jevrejsku industrijsku elitu bila karakteristična generacijska i porodična povezanost.

Kao dobrotvorka angažuje se u subotičkom Crvenom krstu, daje priloge u aktulnim akcijama, i njegova je počasna članica. 1930. se nalazila i na čelu mesnog školskog odbora.

Sahranjena je na jevrejskom groblju u Subotici.

.....
¹ Ova firma veoma uspešno posluje u međuratnom periodu, čak i tokom Drugog svetskog rata, da bi od 1945. bila nacionalizovana, a od naredne 1946. godine nosi naziv „29. Novembar”.

Tereza Hartman u subotičkom sirotištu 1927.

Polu veka kasnije ostao je zabeležen novinski tekst „Hartmanka i trule daske” koji Subotičke novine štampaju 1989. Tekst se oslanja na navodna svedočenja Terezenih savremenika, a odiše antisemitizmom i mržnjom prema uspešnim ženama.

U posetima rada Fabrike mesa i Konzervni-
ca „Novembar” na molbu se završila i da, se
na posetu predvodi višestruki Kladenci Hart-
manka i njen sin. Pošto obojica odmah oboje su
pobegli na sigurniji meso, a njeni radnici u
oslobođenoj Jugoslaviji nastavljeni da rade u
svojim kulinarskim mesima naziv „Kladenci „Bak-
ka”. To su bili počeci današnjeg „Kladenci
mesa”, a čemu je već dosta, i govoreći i rano
no manje je poznato kako je Hartmanka do-
šla.

Negde oko 1895. godine jedan dobrostojeći tr-
govac započeo je za tadašnje pojmove veliku
zagaratiju, baš prekopao prvo kaserno i sa-
menje se za prenošio i veliko kaserno. Kada-
na je bila na svetonomnom putu i dopro je ra-
dila, ona započeo sela, ika i ljudi započeo
odstupati su se mladi omladnici i novinci i
dobrostojeći ljudi bili bičujući. Zbog ka-
rno i čemu započeo meso, strah, oči i
kako započeo kafanu. Baš u to vreme na-
stao je bogat. Konačno započeo se u Peči
Hartmanki Oboje vrlo predmetni ljudi, skla-
paju odmah dogovora da za Hartmanku je za-
pocelo i zapina na veliko, a

U vreme i zapina na veliko, a
Hartmanki Oboje vrlo predmetni ljudi, skla-
paju odmah dogovora da za Hartmanku je za-
pocelo i zapina na veliko, a
Hartmanki Oboje vrlo predmetni ljudi, skla-
paju odmah dogovora da za Hartmanku je za-
pocelo i zapina na veliko, a
Hartmanki Oboje vrlo predmetni ljudi, skla-
paju odmah dogovora da za Hartmanku je za-
pocelo i zapina na veliko, a

HARTMANKA I TRULE DASKE

melo joj je ogromnu dobit koju posle rata
užao u oslobiđu industrijsku proizvodnju.
Grafo Petle i Mervan Senje su bili dugogodiš-
nji Hartmankini mesari i zatim mesari Kladenci
„Bakka”. Kaso su sami govorili, Hartman-
ka je onako niska rastom i stina ipak bila
velika zidaja. Bila je veći trgovac i bezob-
razni gazda. Odliko je placala samo užo, kroz
ljudi oko sebe, a preplaćeni su bili i predrad-
nici, dole je ostala „stina boranija”, direktno
zapvila od njenog raspoloženja. Svakog Juca
je sa platem košarom preko ruke obilazila
kupile predvoda pred kojima su radnici ču-
li se bi li dobili kakav-takav osada i bila ti-
sinski nastajalište. Kod nje bi radili i do 15
sati, a uveče ih je parama iz kotirica lono
ispisivala. Svakog je dobijao osadilo koliko je
ona mislila da treba, a ako se nešto bunilo
umesto nara dobio je nekoliko šamara. Zato
za osvetu za je brzo prozvala jer da Har-
tmankinih žena uvek ma se smeljuje žandarm-
ski brk. Parama je Hartmanka kupila i žan-
darmku ljubav, za stali učini podriv vje-
dno se bačilo, a za neaktivni samar, za i žubi
tak države službe. Pare su je učine i nasra-
nom, oticala je tamno eke ne treba, a nastu-
bila u fakcijama. Radnik koji ju je izvucio
koliko motera i kok, a druge strice, imala je
valno uplenog i dobro plaćenog molera koji
je zadatak bio da samo nastoje Evrogom i je-
nost okeje nallatih „ruža” i molera se da
jednom mesečno to primenjuje na njenim kin-
celarji. Došlo je i li svetski rat, a i sam joj se
stasao sa posao. Novo sklapanje ugovora sa

Snimak iz 1937. god.: Hartmanka (sedl) u svojim najpoverljivijim saradnicima i sa neizbežnom korpciom

vojkom je prepustila stinu koji je naspro-
beno i sa nadarom vojstvom i sa nadarom
trusom „Mandija”. Uveo je proizvodnju ka-
reteti i nove mare su počele da pribu, šice
je četvorozobitno bockanje, a ova, pred se-
nom.

Z. JOVANOVIĆ

LITERATURA

Jovanov, Zlatko (1989). „Hartmanka i trule daske”, *Subotičke novine* (6. jul 1989), br. 27.

Mačković, Stevan (2004). *Industrija i industrijalci Subotice (1914-1941)*. Subotica: Istorijski arhiv Subotica.

Mačković, Stevan (2016). „Hartmann Tereza i Subotica u njeno doba”, *Suistorija*, <https://suistorijablog.wordpress.com/hartmann-tereza-i-subotica-u-njeno-doba/> , 11.10.2020.

Mrkić, Dejan (2020). „Mitovi i istina o Hartmanki”, *Grad Subotica* <https://gradsubotica.co.rs/mitovi-i-istina-o-hartmanki/> , 11.10.2020.

FOTOGRAFIJE

Tereza Hartman u subotičkom sirotištu, Mačković, Stevan (2016). „Hartmann Tereza i Subotica u njeno doba”, *Suistorija*, <https://suistorijablog.wordpress.com/hartmann-tereza-i-subotica-u-njeno-doba/> , 11.10.2020.

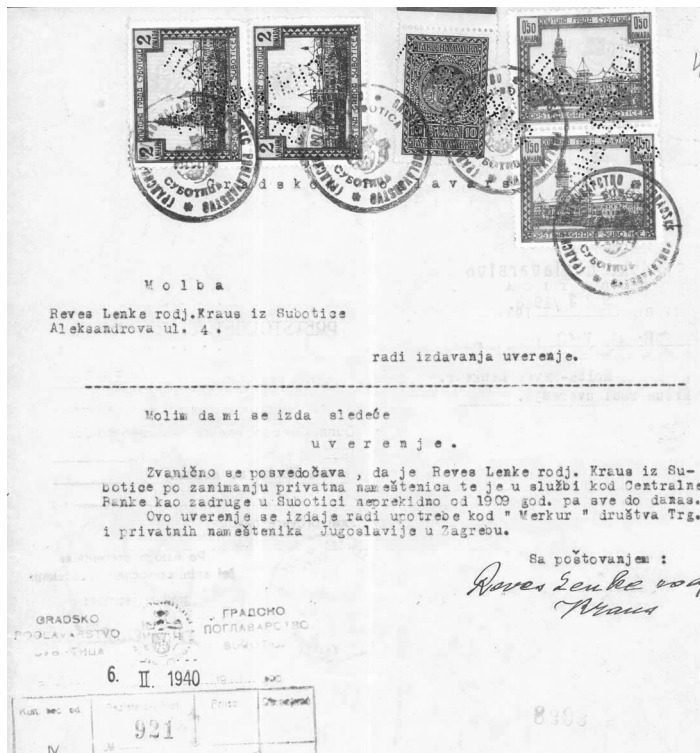
Novinski članak, Jovanov, Zlatko (1989). „Hartmanka i trule daske”, *Subotičke novine* (6. jul 1989), br. 27.

Dr LENKE REVES rođ. KRAUS (? , 1884/1885 - Aušvic, 1944)
prva žena direktorka banke u Subotici.

Suprug dr Gustav Reves (Jevrejin, činovnik, ? , 1881 - Aušvic, 1944).

Radila je kao privatna nameštenica od 1909. u Centralnoj banci kao zadruzi u Subotici, a po zanimanju je najverovatnije bila doktorka prava.

Funkciju direktorke iste banke sigurno je da ima već 1928. i obavlja je sve do izbijanja II sv. rata (1940. godine) (pogledati fotografije).

Uverenje dr Lenke Reves rođ. Kraus

Bankarstvo je u Subotici u periodu između dva svetska rata bilo vrlo razvijeno i tada je radilo ukupno 14 tzv. novčanih zavoda. Subotički istoričari podvlače da su Jevreji krajem 19. i početkom 20. v. ulagali svoj kapital i rukovodili subotičkom industrijom, bankama i veletrgovinom. I pored ograničenja Srpskog građanskog zakonika u pogledu prava žena (u članu 920 jasno napominje da se „mladoletnicima” koji ne mogu raspolagati sopstvenim imanjem smatraju i „udate žene za života muževljevo”) uspela je da ima odgovornu poziciju.

2

РЕПРЕЗЕНТАЦИЈА
 РАДНЕ ПОДРУЖИЈЕ
 СУБОТИЦА
 № 9098/40. 26. 11. 19 40

РЕПРЕЗЕНТАЦИЈА
 ГРАДСКЕ ПОЛИЦИЈЕ
 СУБОТИЦА

Predmet: supr. Dr. Reves Gustava uverenje žna br. IV. 921/40

Gradskom Poglavarstvu

Subotica.

Povratkom akta izveštavam, da je Reves Lenka rođj. Kraus iz Subotice Kr. Aleksandra ul. broj 4. - na prošlogodišnjoj redovnoj glavnoj skupštini Centralne banke u Subotici izabrana za direktora banke, te je kao takova i registrovana kod ovd. Okružnog kao trgovačkog Suda.

Pretstojnik gradske policije:

ГРАДСКО ПОГЛАВАРСТВО
 СУБОТИЦА
 27. 11. 1940

В. К. КРАУС

К IV 921/40

Одредбено

Potvrda o izboru dr Lenke Reves rođ. Kraus za direktorku banke

Zajedno sa suprugom deportovana je za Aušvic, logor smrti, gde je i preminula 1944.

Ревес др Густав	Чиновник	Суботица		1881.
Ревес Илона	Домаћица	Суботица	Даљ	1882.
Ревес Клара	Домаћица	Суботица	Бајмоk	1898.
Ревес Ленке	Директорка банке	Суботица		1884.

Spisak nastradalih bačkih Jevreja u 2. sv. ratu
(Todorović i dr. 2019, 165)

LITERATURA

IAS; F 47, IV 921/940

Jelić, Dušan (1987). „Kratak pregled istorije subotičkih Jevreja i njihovog doprinosa razvoju grada”. U: *Zbornik 5. Studije, arhivska i memoarska građa o istoriji subotičkih Jevreja*, ur. Lavoslav Kadelburg, 1–184. Beograd: Jevrejski istorijski muzej.

Mačković, Stevan (2004). *Industrija i industrijalci Subotice (1914-1941)*. Subotica: Istorijski arhiv Subotica.

Obrenić, Dragana (2008) „Pravo glasa žena”, u: Zaharijević, Adrijana (ur.) *Neko je rekao feminizam. Kako je feminizam uticao na žene XXI veka*. Beograd: Žene u crnom, Centar za ženske studije i Rekonstrukcija Ženski fond.

Petrović, Kosta. (1928). *Subotica i kupalište Palić*. Subotica: gradska štamparija Subotica.

Todorović, Vladimir; Đurđev, Petar i Aleksandar Bursać (2019). *Deportacija bačkih Jevreja 1944. godine*. Novi Sad: Arhiv Vojvodine i Udrženje Danubius.

SLIKE

IAS, F: 47, 921

Spisak deportovanih bačkih Jevreja, Todorović, Vladimir; Đurđev, Petar i Alekdandar Bursać (2019). *Deportacija bačkih Jevreja 1944. godine*. Novi Sad: Arhiv Vojvodine i Udrženje Danubius, 165.

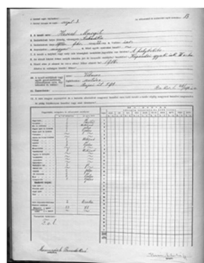
Dr MARGITA HERCL (Herczl Margit) (Subotica, 1900 – Banja Luka, 1942) lekarka, aktivistkinja ženskog pokreta, antifašistkinja, učesnica NOB-a.

Otac Vilmoš (Vilim) Hercl (Herczl Vilmos) (Jevrejin, trgovac kolonijalnom robom, mađ. szatócs), majka Arabela Ajhner (Eichner Arabella, Herczl Vilmosné, domaćica, Jevrejka), sa prebivalištem na adresi Bajski put 598, 5. kvart, Subotica.

Sestra Ruža, (Subotica, 14. 08. 1904 – Banja Luka?) i brat Mihajlo (Mihalj, preminuo na prinudnom radu 1944?).

U Subotici završava osnovnu školu „Ženska praktična škola pri školi za školovanje učitelja” i „Državnu žensku građansku školu” (mađ. Magyar királyi állami polgári leány iskola) (1910-1914).

Studira na Medicinskom fakultetu u Beču. Nakon studija se vraća u Suboticu gde radi na mestu šefice Dečije poliklinike tj. na Odeljenju za dečije bolesti pri Be-

splatnoj državnoj ambulanti, na adresi Harambašićeva 2. 1928. polaže specijalistički ispit za dečije bolesti.

Dve godine nakon završetka specijalizacije (1930) odlazi iz Subotice i nastavlja doktorsku karijeru u Banjaluci. Tu polaže i Državni stručni ispit pri Kraljevskoj Bačkoj upravi.

Kao lekarka radi u Higijenskom zavodu u Banjaluci, a nalazi se na rukovodećim funkcijama u Dečijoj poliklinici Higijenskog zavoda, kasnije i u Odeljenju za zaštitu majke i deteta. Istovremeno radi u oporavilištu na Ozrenu.

Bila je među prvim lekarima i lekarkama sa privatnom ordinacijom u gradu na Vrbasu. U svojoj ordinaciji pruža i uslugu umetnog sunčanja sa kvarc lampom, što je tada bilo novina za Banjaluku.

Aktivno je učestvovala u radu Lekarske komore u Banjaluci, odnosno Lekarske komore Vrbaske banovine.

Kao aktivistkinja banjalučkog Ženskog pokreta učestvuje u radu Upravnog odbora od osnivanja (1935).

Angažuje se i u Sekciji podmlatka Vrbaskog banovinskog odbora Društva Crvenog krsta. Vodi kurs za buduće majke u prostorijama banjalučke gimnazije tokom školske 1939/40. godine.

Partizanka i antifašistkinja postaje po izbijanju II sv. rata (1941), napušta Banjaluku i odmeće se u šumu. Napuštanje

Spomen ploča na zgradi
VMA, Beograd

Banjalučke pravda navodnim odlaskom na dopust u Zagreb. 1942. otpuštena je iz službe, a Župska redarstvena oblast u Banjaluci raspisuje za njom poternicu.

Gine januara 1942. kada četnička vojska napada bolnicu u kojoj je radila.

Danas je njeno ime uklesano na spomen ploči Vojnomedicinske akademije u Beogradu.

LITERATURA

Bašaragin, Margareta i Daša Gajić (2020). „Dr Margita Hercl (1900–1942): antifašistkinja i lekarka”. U: *Zbornik radova sa Konferencije „Naučnice u društvu”*, urednice Miroslava Lukić Krstanović, Mladena Prelić i Lada Stevanović. Beograd: Etnografski institut SANU (u štampi).

Belić, Uglješa (2018). *Rodna dimenzija enciklopedijskog teksta: ideologizacija i interkulturalnost*. Novi Sad: Fondacija akademika Bogumila Hrabaka za štampanje doktorskih disertacija, VANU.

Vujić, Milutin i Nikola Zeljković (1996). *Sto godina Banjalučke gimnazije*. Banjaluka: Gimnazija Glas srpski.

Gajić, Daša (2017). *Rodne studije, oral history i briga za kontinuitet sećanja na živote i stvaralaštvo žena Banjaluke*. Banja Luka: Grafid.

Petrović, Kosta. (1928). *Subotica i kupalište Palić*. Subotica: gradska štamparija Subotica.

Stojnić, Bojan i Verica Stošić (2017). *Banjalučki ljekari u Kraljevini Jugoslaviji*. Banjaluka: Udruženje arhivskih radnika Republike Srpske, Arhiv Republike Srpske.

FOTOGRAFIJE

Portret, Gajić, Daša (2017). *Rodne studije, oral history i briga za kontinuitet sećanja na živote i stvaralaštvo žena Banjaluke*. Banja Luka: Grafid, 81.

Spomen ploča lekarima, farmaceutima i studentima medicine i farmacije palim u narodnooslobodilačkoj borbi 1941-1945, <http://www.vma.mod.gov.rs/vma-u-proslosti>, 25.10.2020.

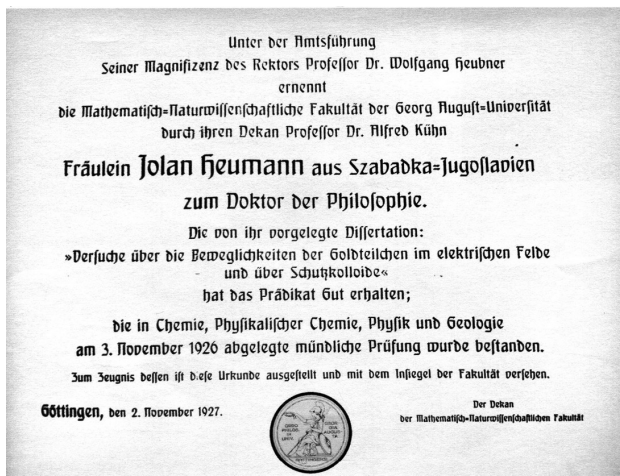

Dr JOLANDA HOJMAN (Heumann Jolán) (Subotica, 22. mart 1901 - Zagreb, 4. avgust 1978) hemičarka, univerzitetska profesorka, istraživačica i naučna radnica.

Otac Mavro Hojman (Heumann Már, Jevrej, trgovac knjigama, mađ. könyvereskedő), majka Tereza, rođ. Gutman (Guttman Terésia, Heumann Márné, Jevrejka iz Budimpešte, domaćica). Porodica je živela u Četvrtom okrugu na broju 20 (mađ. IV Kőr, 20 szám). Otac umire 1940, a majka strada u Aušvicu (nem. Auschwitz) 1944.

U Subotici pohađa osnovnu školu i gimnaziju, a maturira 1919. Studira hemiju na Prirodno-matematičkom fakultetu u Berlinu (1920-1924). Nakon diplomiranja pohađa doktorske studije na Prirodno-matematičkom fakultetu u Getingenu, Nemačka, gde 1926. brani doktorsku disertaciju (Über die Beweglichkeit der Goldhydrosolen im elektrischen Potenzialgefälle und über Schutzkolloide). U Nemačkoj radi

Doktorska diploma dr Jolande Hojman

do 1933. kao asistentkinja-volonterka, najpre na Institutu za neorgansku hemiju u Getingenu (do 1929. i školske 1932/33), a potom na Fiziološkom institutu Medicinskog fakulteta Univerziteta u Haleu (1929-1931) kao stipendkinja Društva cara Vilhelma za podsticanje nauka (nem. Kaiser-Wilhelm-Gesellschaft zur Förderung der Wissenschaften).

U Kraljevinu Jugoslaviju se vraća 1933. i sve do 1937. radi na Hemijskom institutu Medicinskog fakulteta Univerziteta u Beogradu kao asistentkinja-dnevničarka, potom kao hemičarka u fabrici šećera u Novom Vrbasu (1937-1941). Od marta 1941. do bombardovanja Beograda ponovo je asistentkinja-dnevničarka na Hemijskom institutu Medicinskog fakulteta u Beogradu.

Nemačka okupaciona vlast donosi, između ostalog, uredbu o zabrani rada Jevreja u državnoj službi. Ostaje bez posla i vraća se u Suboticu. Tamo je hapse 1941, osuđuju na pet godina robije i odvođe u zatvor. Odatle je prebačena u zloglasni ženski zatvor Marijanostri (mađ. Márianosztra) u Mađarskoj.¹

Za vreme II sv. rata boravi u koncentracionim logorima Dahau (nem. Dachau) i Bergen-Belzen (nem. Bergen-Belsen) u Nemačkoj.

Nakon rata živi i radi u Beogradu, tada FNRJ, docnije SFRJ: kao asistentkinja na predmetu neorganska hemija na Hemijskom institutu Medicinskog fakulteta (1946-1948) i starija asistentkinja biohemije na Farmaceutskom fakultetu (1948-1950).

Stiče zvanje naučne saradnice i radi na Institutu za nuklearne nauke „Boris Kidrič” u Vinči (1950-1957). 1957. birana je za vanrednu profesorku analitičke hemije na Farmaceutskom fakultetu i za upravnicu Instituta za neorgansku i analitičku hemiju, a redovna profesorka postaje 1964. na istom fakultetu. U penziju odlazi 1968.

U svom naučnoistraživačkom radu bavi se pretežno kolidnom fizičkom hemijom, hemijom belančevina i fermentata,

.....
¹ Srednjevekovni manastir pretvoren u ženski zatvor koji su držale i nadgledale opatice. Za vreme okupacije tu je bilo na stotine žena osuđenih za teža kriminalna dela, pa i za ubistvo.

rendgen-spektroskopijom i hemijom kompleksnih jedinjenja. Potpisuje ukupno 19 naučnih radova, a autorka je udžbenika *Analitička hemija I* (1960, Naučna knjiga, Beograd) i *Analitička hemija II* (1962, Naučna knjiga, Beograd) i koautorka autorizovane skripte *Klinička hemijska analiza* (1950). Njeni udžbenici u upotrebi su i danas.

Aktivno učestvuje u radu Farmaceutskog društva Srbije i Srpskog hemijskog društva.

Govorila je nemački, mađarski, engleski, a služila se i francuskim jezikom.

Sahranjena je u Beogradu.

Bibliografija (izbor)

P. A. Thiessen J. Heumann (1925). „Beweglichkeit der Teilchen in Goldhydrosolen”, *Zeitschrift für anorganische und allgemeine Chemie*, 148, 382-390.

P. A. Thiessen J. Heumann (1933). „Vergleich der aus Schmelze und Lösung gewonnenen intermetallischen Verbindung $AuCd_3$ ”, *Zeitschrift für anorganische und allgemeine Chemie*, 29, 325-327.

P. Matavulj, J. Hojman (1936). *Indeks prelamanja tečnih smeša mravlje i sirćetne kiseline sa alifatičnim aminima*, Spomenica R. Burijanu, Beograd.

Hojman, Jolanda (1953). „The effect of nitrate-ion and ammonia on the electrolytical separation of hydrogen-deuterium isotopes”, *Bulletin of the Institute of Nuclear Sciences „Boris Kidrich”*, 3, 121-126.

Hojman, Jolanda (1955). „Spectriphotometric studies of ceurous citrate complexes”, *Bulletin of the Institute of Nuclear Sciences „Boris Kidrich”*, 5, 89-106.

Hojman, Jolanda (1956). „Spectrophotometric and polarographic studies of the uranyl komplex of dihydroxymaleic acid”, *Bulletin of the Institute of Nuclear Sciences „Boris Kidrich”*, 6, 113-130.

LITERATURA

Arhiv Farmaceutskog fakulteta, Beograd, dosije 88.

Gajić, Vladimir i dr. (2013). *Srpski who is who*. Beograd: Zavod za udžbenike, 49-50.

Gaon, Aleksandar (ur.) (2011). *Znameniti Jevreji Srbije. Biografski leksikon*. Beograd: Savez jevrejskih opština Srbije.

IAS, F: 478, knj. 32

Ivanović, Darko; Medenica, Mirjana (2006). *60 godina Farmaceutskog fakulteta u Beogradu*. Beograd.

Ristić, Ljiljana (2012). *Prve hemičarke u Srbiji*. Beograd: Centar za promociju nauke. Srpsko hemijsko društvo, 49-51.

Spasojević, Tatjana (2015). „Obrazovanje i kulturni razvitak jevrejskih žena u Srbiji od druge polovine XIX veka do 1941.“ *Zbornik Jevrejskog istorijskog muzeja*, 10, Beograd: Jevrejski istorijski muzej, 145-182.

FOTOGRAFIJE

Portret, Gaon, Aleksandar (ur.) (2011). *Znameniti Jevreji Srbije. Biografski leksikon*. Beograd: Savez jevrejskih opština Srbije, 249.

Udžbenik, https://www.kupindo.com/Prirodne-nauke/54176007_JO-LANDA-HOJMAN-ANALITICKA-HEMIJA-II-DEO, 14.10.2020.

1948. odriče se jugoslovenskog državljanstva i seli u Izrael.
Dalja sudbina ostaje nepoznata.

Zahtev za uverenjem *Jupiter*-a

LITERATURA

Mačković, Stevan (2016). „Jupiter – firma Andora Alajna (Allein Ándor)”, *Suistorija*,

<https://subotickaistorija.wordpress.com/jupiter-firma-andora-alajna-allein-andor/>, 13.10.2020.

IAS, F:68. XIII 349/1948

IAS, F:70.126

IAS, F: 438 (matični list)

FOTOGRAFIJE

Matični list, IAS, F: 438

Zahtev za uverenjem *Jupiter*-a, Mačković, Stevan (2016). „Jupiter – firma Andora Alajna (Allein Ándor)”, *Suistorija*,

<https://subotickaistorija.wordpress.com/jupiter-firma-andora-alajna-allein-andor/>, 13.10.2020.

IDA SABO (Szabó Ida, Pečuj, 6. jul 1915 - Novi Sad, 24. novembar 2016) komunistkinja, antifašistkinja, partizanka, učesnica NOB-a, predsednica AFŽ-a, borkinja za ženska prava, dobitnica brojnih priznanja za svoj rad i delo.

Rođena je u Mađarskoj u siromašnoj radničkoj porodici. Otac Bela (Jevrej, radnik na železnici) gine u I sv. ratu, pa se majka Ana Sabo (Mađarica) s decom 1917. iz Pečuja seli kod svojih roditelja u Suboticu.

Brat Geza (1907-1941), član Komunističke partije, uzor. Suprug Janoš Kovač nastradao je u II sv. ratu (1945). Iz braka sa grčkim komunistom Filoksisom Filom Kozmidisom ima dve ćerke, danas univerzitetne profesorke, Uraniju i Anu, i šestoro unučadi.

Zbog nemaštine sa 13 godina napušta gimnaziju i zapošljava se u tekstilnoj fabrici *Mercur*, a ubrzo i u *Fišerovoj štampariji* (gde su štampali Híd i Népszava).

Komunistkinja postaje 1934 u Subotici, kada se priključuje SKOJ-u, a prethodno se pridružila radničkom pokretu (1933). Veoma se angažuje na širenju novih ideja i puno vremena provodi u selima oko Subotice (Tavankut, Ljutovo, Stara Moravica, Čantavir) pridobijajući seoski proleterijat za te ideje. Organizovala je kružooke i čitalačke grupe na kojima su čitana dela levičarskih i klasičnih pisaca. U tom periodu redovno posećuje brata Gezu i supruga Janoša, osuđenih zbog svojih političkih i sindikalnih stavova na dve godine robije u zatvoru u Sremskoj Mitrovici.

Kao organizatorica štrajkova i drugih aktivnosti ostaje bez posla, preti joj hapšenje, pa početkom 1937. beži u Sloveniju, gde joj suprug služi vojni rok. Tamo se upoznaje i saraduje sa komunistima: Francom Leskovšekom, Pepcom i Edvardom Kardeljom, Angelcom Ocepek, Borisom Kidričem i 1939. se učlanjuje u KPJ.

Po izbijanju II sv. rata je jedna od organizatora/ki podizanja ustanka (1941), a poznata je po raznim pseudinimima: Vera, Malecna, Francka. Ubrzo je hapse u Ljubljani (1942) i šalju u

italijanski koncentracijski logor Gonars kod Palmanove, Italija, gde ostaje do propasti Musolinijevog režima. Po povratku u Sloveniju se pridružuje pratizanskom pokretu, NOB-u i učesvuje u radu KPJ Slovenije.

Posle rata se vraća u Vojvodinu i postaje akterka političkog života kao članica OK KP Subotice, sekretarka Sreskog komiteta KP Sente, poverenica za socijalnu politiku i zdravstvo u Glavnom izvršnom odboru Vojvodine, članica PK SK Vojvodine, članica SK Srbije, poslanica u republičkoj i saveznoj skupštini, potpredsednica Skupštine AP Vojvodine, potpredsednica SUBNOR-a Vojvodine, predsednica Antifašističkog fronta žena AP Vojvodine, članica Predsedništva SFRJ, članica Saveta Federacije itd.

Ida Sabo u skuštini, Novi Sad 27.
novembar 1973.

Ida Sabo 2014.

U okviru aktivnosti AFŽ-a zalagala se za ravnopravnost žena i muškaraca, za poboljšanje položaja žena, naročito kroz njihovo opismenjavanje i obrazovanje.

Penzionisala se 1983. sa 52 godine radnog staža.

Do kraja je ostala dosledna svojim političkim stavovima i nepokolebljiva u njihovoj odbrani, a ipak odana demokratiji. Istovremeno je pronalazila i energiju da dosledno brani prava žena i da se bavi zaštitom životinja.

Mnogo znoja i krvi smo prolili da pobedimo fašizam, a po-

tom izgradimo bolje društvo. Srbija je bila siromašna seljačka i neuka država, a naš zadatak je bio da je pretvorimo u radničku i obrazujemo, izgradimo porušene gradove i sela, ali i nove. Sve smo uspevali jer smo bili jedinstveni, a ne kao danas kad svako vuče na svoju stranu. Mi se jesmo odricali, ali smo ipak bili srećni i zadovoljni jer to nije bilo uzalud. Srcem se radilo, lopatom gradilo, grabilo se znanje i iskustvo od onih koji su ga imali. Seljaci i radnici su želeli da uče i daju svoj doprinos, niko ih nije terao. Mnogo je siromaštva bilo, ratni drugovi su mi donosili po parče namazanog hleba. Delili su ono što su i sami jeli, ali se išlo ka boljem. Danas toga nema, kao ni jedinstvenih sindikata i pokreta, niko nije spreman da se odriče za druge, a bez toga ni celom društvu ne može biti bolje. (Ida Sabo, 2014).

Primila je brojna odlikovanja: Orden za hrabrost, Orden junaka socijalističkog rada, Orden zasluga za narod sa zlatnom zvezdom, Orden bratstva i jedinstva sa zlatnim vencem i ostala domaća i strana odlikovanja.

LITERATURA

Belić, Uglješa; Savić, Svenka (2019). „Samo Ida Sabo (6.7.1915-24.11.2016). Sećanje na znamenite žene Novog Sada”, *Autonomija*, 24. nov 2019, <https://www.autonomija.info/ugljesa-belic-svenka-savic-samo-ida-sabo-6-7-1915-24-11-2016.html>, 13.10.2020.

Malešević, Ljubinka (2014). „Prvi vek drugarice Ide Sabo”, *Dnevnik*, 12. nov. 2014, <https://web.archive.org/web/20141112035301/http://www.dnevnik.rs/drustvo/prvi-vek-drugarice-ide-sabo>, 13.10.2020.

Popov, Dušan (ur.) (2004). *Enciklopedija Novog Sada*, sveska 24, Novi Sad: Novosadski klub, Prometej, 113-115.

Stojaković, Gordana (2012). *Rodna perspektiva u novinama Antifašističkog fronta žena (1945-1953)*. Novi Sad: Zavod za ravnopravnost polova.

Stojaković, Gordana (2014). „Ida Sabo: Sjećanje o ženama u radničkom pokretu, NOB-u i AFŽ-u Jugoslavije i Vojvodine” (intervju), #MAZ, <http://www.maz.hr/2014/04/30/intervju-s-idom-sabo-sjecanje-o-zenama-u-radnickom-pokretu-nob-u-i-afz-u-jugoslavije-i-vojvodine/>, 24.10.2020.

TV kanal 9, Novi Sad, *Press presek* 18.07.2014. „Ida Sabo”, <https://youtu.be/t7MN4GLJiE8>, 13.10.2020.

TV kanal 9, Novi Sad, *Otvoreni ekran* 11.8.2020. „Prof. dr. Uranija Kuzumidis Luburić”, <https://youtu.be/SAiEKUfoeTs>, 13.10.2020.

FOTOGRAFIJE Portret. https://www.google.com/url?sa=i&url=https%3A%2F%2Fsr.wikipedia.org%2Fwiki%2F%25D0%2598%25D0%25B4%25D0%25B0_%25D0%25A1%25D0%25B0%25D0%25B1%25D0%25BE&psig=AOvVaw33o-yWQCQq2XZ9FCCHfAcO&ust=1601714172475000&source=images&cd=vfe&ved=0CAIQjRxqFwoTCIjK97XAlwCFQAAAAAdAAAAABAI, 14.10.2020.

Ida Sabo u Skupštini, Branko Lučić, dokumentacija

Ida Sabo 2014, Branko Lučić, dokumentacija

Dr VERA ZDRAVKOVIĆ (rođ. SCHREIBER) (Subotica, 19. decembar 1939) hemičarka, profesorka emerita, akademska potpredsednica koledža.

Otac dr Zoltan Šrajber (Jevrejin, očni lekar), majka Olga Matijević Šrajber, (profesorka lat. i franc. jez. u gimnaziji). U II sv. ratu (1944) čitava porodica sa očeve strane deportovana je i ubijena u Aušvicu.

Osnovnu školu i gimnaziju pohađa u Subotici. Odlazi u Beograd 1957. na studije na Tehnološki fakultet i diplomira hemijski inženjering (1962). Iz braka sa Dušanom Zdravkovićem (venčani 1962), ima dva sina Zorana (1963-) i Aleksandra (1965-) i dvoje unučadi Mariju (2005-) i Jakoba (2007-)

Radi kao asistentkinja na Katedri za organsku hemiju na Tehnološkom fakultetu u Novom Sadu, a angažovana je i na postdiplomskim studijama.

Sa suprugom, decom i roditeljima seli se u SAD 1966. i tamo uporedo sa poslom nastavlja studije. Doktorira 1979. na Katedri za hemiju Univerziteta Džordž Vašington (George Washington University, Department of Chemistry) u Vašingtonu (teza: Free radical reactions of pyridyl ketones).

Kao univerzitetska profesorka predaje na visokoškolskim institucijama (Prince George's Community College, PGCC) u državi Meriland (1967-1993) i na Univerzitetu Džordž Vašington (1982). Na PGCC-u uvodi pet novih kurseva u okviru organske hemije i biohemije, i uspostavlja laboratoriju sa kompletnom spektroskopskom analizom uključujući IR, UV, MRI instrumente.

Napreduje u administrativnoj visokoškolskoj hijerarhiji: od šefice Katedre za fiziku (Physical Science Department, 1974-1987), preko direktorke Resursnog centra za nauku i tehnologiju (Science and Technology Resource Center, 1987-1992), dekanice Fakulteta za prirodne nauke, matematiku i zdravstvenu tehnologiju (Sciences, Mathematics, and Health Technology, 1993-1997), a na kraju (1998) je postavljena za akademsku pot-

predsednicu koledža (Academic Vice President of PGC College). Za profesorku emeritu izabrana je 2009.

Uporedo sa akademskom karijerom saraduje sa nacionalnim organizacijama u SAD-u. U Američkom hemijskom društvu (American Chemical Society, ACS) bila je članica Komiteta za obrazovanje i deo tima koji je napisao i izdao nacionalnu knjigu iz opšte hemije za univerzitetsko obrazovanje. U saradnji sa Nacionalnom fondacijom za nauke (National Science Foundation, NSF) dobija finansijsku podršku za projekte: „Young Scholars Institute”, „Sciences And You”, „Technology-Based Problem Solving Method in Learning”, „Institution-wide Reform” i dr.

Nakon penzionisanja (2005) nastavlja da se profesionalno bavi naukom. Nekoliko godina vodi milionski grant program „Regional CyberWatch Center” (2005-2009), a radi i kao starija savetnica (Senior Advisor) na drugim projektima (2009-). Rukovodi i četvorogodišnjim milionskim grant programom „Catalyzing Computing and Cybersecurity in Community Colleges, C5” (2015-2019). Danas saraduje sa NSF i profesorima/kama u raznim akademskim institucijama.

Dobitnica je brojnih nagrada i priznanja za svoj profesionalni rad: Outstanding Educator Award (Prince George’s County Chamber of Commerce, 1993), Catalyst Award for Outstanding Contributions to Chemistry and Science Teaching (National Chemical Manufacturers Association (CMA), 1995), Instructional Leadership Award (National Council of Instructional Administrators, (NCIA), 2001), National Educator Leadership 2010 Award (Information Assurance Education Award for Exceptional Leadership, 2010), Lifetime Achievement Award (Community College Cyber Summit, 2016) i dr.

Živi i radi u Anapolisu u Merilendu (Annapolis, Maryland), SAD.

Bibliografija (izbor):

„A Liberal Education: Why Now? Why for All?”, *Liberal Education*, Association of American Colleges and Universities (AAC&U), Vol. 88, No 4, fall 2002.

„Experiences for Secondary School Teachers”, *Proceedin-*

gs of the National Science Foundation Workshop on The Role of Faculty from the Scientific Disciplines in the Undergraduate Education of Future Science and Mathematics Teachers, August 1993.

„Chemicals We Use Every Day”, Teacher’s Guide, Chemical Manufacturers Association, 1995.

„Grants - What Do They Do For Us?” *Marketing Innovations*, Spring 1991.

LITERATURA

privatna korespodencija

National CyberWatch Center (2020). „Vera Zdravkovich. Senior Advisor”, <https://www.nationalcyberwatch.org/about/staff-bio/dr-vera-zdravkovich/> , 25.10.2020.

National Science Foundation (2020). „Awards”, https://www.nsf.gov/awardsearch/showAward?AWD_ID=1548315, 25.10.2020.

FOTOGRAFIJA

Portret, dokumentacija ŽSI.

EVA RAS (Éva Maria Balas Wagner Stević Ras) (Subotica, 1. januar 1941) pozorišna i filmska glumica, dramaturškinja, spisateljica, slikarka, slobodna umetnica.

Majka Margita Balas (Margit Balas, Mađarica, radnica) i otac Robert Wagner (Robert Wagner, Jevrejin). Odrastala je zajedno sa sestrom, bratom i još dvoje dece majčinih sestara.

Iz braka sa Radomirom Stevićem Rasom (Prekopusce, 1931-Beograd, 1982) imala je ćerku Krunu Ras (Beograd, 1969-Pariz, 1993), nadarenu spisateljicu.¹

U rodnom gradu završila je osnovnu školu i gimnaziju. Mada joj je slikarstvo bila velika želja, 1959. odlazi na studije u Beograd - na Akademiju za pozorište, film, radio i televiziju, a diplomira 1963. na Odseku za glumu i dramaturgiju (u klasi Mate Miloševića). U Narodnom pozorištu igra prvu ulogu, a kasnije nastupa i u Jugoslovenskom dramskom pozorištu u Beogradu i u Srpskom narodnom pozorištu u Novom Sadu (1963-1964).

Kao dramaturškinja oprobala se zajedno sa suprugom - osnivaju Teatar nacionalne drame za jugoslovenska pozorišna dela (1964-1972).

Posle početnih uspeha u pozorištu, opredeljuje se za status slobodne umetnice.

Kao filmska i televizijska glumica ostvaruje preko osamdeset uloga. Prva uloga u *Zemljaci*, (1963, režija Zdravko Randić), a ulogom telefonostkinje Izabele u *Ljubavni slučaj ili tragedija službenice PTT* (1967, režija Dušan Makavejev) stekla je svetsku slavu.

Eva Ras kao Izabela

Jednom od njenih najboljih uloga smatra se uloga Goce u *Biće skoro propast sveta* (1968, režija Alaksandar Saša Petrović).

.....
¹ Kruna Ras autorka je romana *Srećna porodica*, Beograd, Bigz, 1980; *Pustolovine nestašnih zečića*, Beograd, Nolit, 1982.

Igra u brojnim filmovima mađarske produkcije: *Álljon meg a menet!* (Samo momenat, 1973, režija Lívia Gyarmathy), *Álmodó ifjúság* (San iz mladosti, 1974, režija János Rózsa) i dr, i potom jugoslovensko-nemačke *Gruppenbild mit Dame* (Grupni portret sa damom, 1977, režija Aleksandar Petrović).

Za svoja glumačka ostvarenja dobija mnoge domaće i međunarodne filmske nagrade, a izdvajaju se: Zlatni leptir (1996), povodom proslave 100-godišnjice filmske umetnosti, Aleksandar Lifka (2005) za celokupno stvaralaštvo i Veliki pečat Jugoslovenske kinoteke (2001) za životno delo. Portugalski reditelj Andre Gil Mata (André Gil Mata) snimio je film *Kako sam se zaljubio u Evu Ras* (How I fell in love with Eva Ras, 2016) o njenom stvaralaštvu.

Potvrdila se kao spisateljica pišući romane, pripovetke i pesme. Prvi roman izlazi 1972. *Nemoj da grakćeš za mnom na stepeništu da sam najlepší* (Nolit, Beograd). Dobitnica je mnogobrojnih nagrada za književno stvaralaštvo: Žensko pero (2001) za roman *Petla na panj* (Narodna knjiga Alfa, Beograd), Sam-sungova nagrada (2003) za roman *Kuća na prodaju* (Narodna knjiga Alfa, Beograd), The Man Booker International People's

Polenov prah poljupca II, 1988, kombinovana tehnika na papiru, 98x70cm. Muzej naivne i marginalne umetnosti, Jagodina

Prize (2005) za zbirku kratke proze *Rodeni mrtvi* (Politika i Narodna knjiga, Beograd), *Uspion godine* (2005) za zbirku poezije *Srebrna postelja* (Zadužbina Petar Kočić, Beograd). Za kratku priču *Jomim noarim* dobila je nagradu Bejahada „Simha Kabiljo” 2007. Za celokupno književno stvaralaštvo dobila je Zlatni prsten (2007), a nagradu Danilo Kiš za roman *Galaktička Jevrejka* na 62. nagradnom konkursu Saveza jevrejskih opština Srbije 2018. Tri njene knjige prevedene su na engleski jezik. *Divlji jaganjci* (Zadužbina Petar Kočić, Beograd, 2007) na mađarski (Vad bárányok, Timp kiadó, Budapest, 2011).

Slikarstvo kojim se bavi pripada naivnoj i marginalnoj umetnosti, a neke od njenih slika su: *Leptir kupusar* (1987, suvi akvarel na papiru, 70x50cm), *Bezazleni* (1991, kombinovana tehnika na papiru, 161x141cm), *Ovim šorom, joj ovim šorom* (2006, pastel na kartonu, 59,5x36,5cm) i dr.

Izlaže na grupnim i samostalnim izložbama: u Vankuveru (1989), Diseldorfu, Langerfeldu (1990), Torontu (1990), Kastrop-Raugselu (1994), Limasolu (1994) i dr.

Eva Ras živi i radi u Beogradu.

LITERATURA

Bibliografija (2020). „Eva Ras”, <https://www.biografija.org/film/eva-ras/>, 18.10.2020.

El mundo sefarad (2020). „Kruna Ras”, <http://elmondosefarad.wikidot.com/kruna-ras>, 24.10.2020.

Enciklopedija Srpskog narodnog pozorišta (2020). „Balaša-Stević-Ras Eva-Marija”, <https://www.snp.org.rs/enciklopedija/?p=989>, 24.10.2020.

Gajić, Vladimir i dr. (2013). *Srpski who is who*. Beograd: Zavod za udžbenike, 53.

Gaon, Aleksandar (ur.) (2011). *Znameniti Jevreji Srbije. Biografski leksikon*. Beograd: Savez jevrejskih opština Srbije.

Mrkić, Dejan (2011). „Eva Ras: Otišla sam iz Subotice kao kradljivac bicikala” (19. dec. 2011), *Grad Subotica*, <https://gradsubotica.co.rs/eva-ras-otisla-sam-iz-subotice-kao-kradljivac-bicikala/>, 14.10.2020.

Volk, Petar (2001). *Beogradsko glumište*. Beograd: Madlenianum, 838.

Wikipedia (2020). „Eva Ras”, https://sh.wikipedia.org/wiki/Eva_Ras, 18.10.2020.

FOTOGRAFIJE

Portret, <https://gradsubotica.co.rs/eva-ras-otisla-sam-iz-subotice-kao-kradljivac-bicikala/>, 14.10.2020.

Eva Ras kao Izabela, <http://filmskihivoti.blogspot.com/2019/04/ljubavni-slucaj-ili-tragedija.html>, 14.10.2020.

Polenov prah poljupca, Muzej naivne i marginalne umetnosti, Jagodina umetnosti <http://www.mnmu.rs/ras-eva.htm>, 14.10.2020.

MIRA (MIROSLAVA) ADANJA POLAK (22. avgust 1942, Budimpešta) je novinarka, istraživačica, humanitarna aktivistkinja.

Majka Katarina (rođ. Baruh, 1921, Subotica – 1989, Beograd, Jevrejka, istoričarka umetnosti), otac Solomon Adanja (1905, Beograd – 1978, Beograd, Jevrein, hirurgurolog, pukovnik sanitetske službe JNA i profesor na VMA).

Po izbijanju II sv. rata u Srbiji (1941) beže od okupatorskog nacističkog progona iz Beograda u Budimpeštu. Zbog narastajućeg antisemitizama iz Mađarske dolaze u Suboticu kod Katarininih roditelja Olge i Aladara Baruha, jednim od najuglednijih Jevreja u Subotici. Tu se pripremala deportacija Jevreja, pa se Solomon i Katarina vraćaju u Budimpeštu, a Mira ostaje u Subotici, tada stara 18 meseci. U proleće 1944. počinje getoizacija, potom i deportacija Jevreja u koncentracione logore, pa porodična prijateljica Baruhovih, Lujza Milharčić predlaže da Miru odgaja kao svoju nećakinju.

Ostaje kod „mama Lujze” i nakon oslobođenja (Mira je govorila samo mađarski tada, a roditelji srpski jezik) sve do polaska u prvi razred, dok se roditelji ne snađu u Beogradu.

Lujza Milharčić (po venčanju Vlahović) proglašena je 1985. godine za Pravednika među narodima.

Uručivanje medalje Pravednika u Subotici: predsednik SJOJ dr Lavoslav Kadelburg, Lujza Milharčić i Mira Adanja Polak

Osnovnu školu i gimnaziju pohađa u Beogradu i koledž u Švajcarskoj. Diplomira psihologiju 1967. na Grupi za psihologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu, a usavršavala se u Švajcarskoj, Velikoj Britaniji i SAD-u.

Prvo zaposlenje nakon studija bilo je na mestu stjuardese JAT-a.

Na Televiziji Beograd se zapošljava 1971, najpre kao honorar-

na novinarka i reporterka u redakciji Informativno-političkog programa, gde je kasnije bila i urednica (1984-1986), potom i urednica (1986-1991) emisije u redakciji Informativnog programa. Kao urednica deska radi u redakciji Beogradskog programa (1991-1995), potom kao komentatorica (1995-2002).

Od 2002. uređuje i vodi autorsku emisiju *Mira Adanja-Polak i Vi* koja se emituje svake nedelje na Radio-televiziji Srbije.

Snimila je više od 200 dokumentarnih emisija *Ekskluzivno* i vodila preko 500 intervjuva sa vodećim svetskim aktivistima/kinjama, političarima/kama, umetnicima/ama, naučnicima/ama i sportistima/kinjama (Sofija Loren, Karlo Ponti, Karl Malden, Džejms Vuds, Jovanka Broz i dr.).

Radila je za međunarodne novinske agencije i kuće i televizijske mreže: magazin *People*, američku TV stanicu ABC (kao lična konsultantkinja američkog novinara – Pjera Selindžera), ekskluzivna je novinarka magazina *Royalty* iz Londona, konsultntkinja je spoljnopolitičkog deska britanske televizije ITN – *Chanel Four News*.

Knjiga *Amerikanci* (Partizanska knjiga, Ljubljana, 1982) rezultat je istraživanja i analiza američkog društva i sadrži intervjue sa znamenitim osobama iz SAD-a (Henri Kisindžer, Rozalin Karter, Lorens Iglberger, Barbara Volters, Art Buhvald i dr.). Tokom 1993. i 1994. objavljuje seriju članaka u časopisu *Hello Belgrade - Hello New York* sa namerom da čitalaštvu dočara sredinu u kojoj živi.

Sarađuje sa *Dictionary of Art* iz Londona za umetnička dela istočne Evrope.

Ideje mi uvek dolaze iznutra... Uvek sam u životu znala šta je bitno, a šta ne. Nikada nemam dilemu. Ja, jednostavno, sednem preko puta sagovornika, i osetim... Ne umem da objasnim šta... Već sve radim po osećaju... I to što radim mora da me interesuje. Gledaoci mi kažu: „Jao Miro, kao da smo bili tamo.” To mi je najveći kompliment, kada prenesem emociju sagovornika, i atmosferu mesta koje sam posetila. (Mira Adanja Polak, *Politika*, 5.10.2020).

Kao humanitarna aktivistkinja se angažuje u pojedinač-

nim slučajevima, pre svega pomaže osobama sa invaliditetom i materijalno ugroženima. Vodila je akcije za izgradnju bolnice „Laza Lazarević” i škole „Vejlko Radmanović”, učestvovala u prikupljanju muzičkih instrumenata za talentovanu decu, organizovala izgradnju kuće za samohranu majku itd.

Dobitnica je mnogih priznanja. Na godišnjem skupu Y-peer programa Ujedinjenih nacija za kontinuiranu borbu protiv side i širenje znanja u vezi sa ovom bolešću u Kairu 2009. dobija zvanje ambasadora UNFPA (United Nations Fund for Population Activities). Za afirmaciju srpske umetnosti i kulture dobija priznanje Kapetan Miša Atanasijević, potom povelje Udruženja likovnih umetnika primenjenih umetnosti i dizajnera Srbije za izuzetan doprinos umetnosti i kulturi Srbije. Američki biografski institut ju je 1993. proglasio za Ženu godine.

Odrednice o njoj nalaze se u: Internacionalnom zborniku Biografskog centra Kembridž, Internacionalnom zborniku ličnosti dostignuća 1991, Internacionalnom Ko je ko među intelektualcima sveta 1992, Zborniku Britanske unije slobodnih novinara, Ko je ko u Srbiji 1995, 1996, Ko je ko (Britanski zbornik, 2003), World Who's Who, Europa Biographical Reference Series, Routledge.

Mira Adanja Polak govori srpski, mađarski, engleski, francuski i italijanski jezik.

LITERATURA

Fogel, Milan; Ristović, Milan; Koljanin, Milan (2010). *Pravednici među narodima: Srbija*. Zemun: Jevrejska opština.

Gajić, Vladimir i dr. (2013). *Srpski who is who*. Beograd: Zavod za udžbenike, 53.

Gaon, Aleksandar (ur.) (2011). *Znameniti Jevreji Srbije. Biografski leksikon*. Beograd: Savez jevrejskih opština Srbije.

Masniković, Isidora (2020). „Ona vidi ono što drugi ne” (intervju sa Mirom Adanjom Polak), *Politika*, 20. septembar 2020.

Stanković, Radmila (ur.); Todorović, Neda (ur.) (2016). *Izuzetne žene Srbije*:

XX i XXI vek. Beograd: Zepter izdanje, 199.

Wikipedia (2020). „Mira Adanja-Polak”, https://sh.wikipedia.org/wiki/Mira_Adanja-Polak, 5.10.2020.

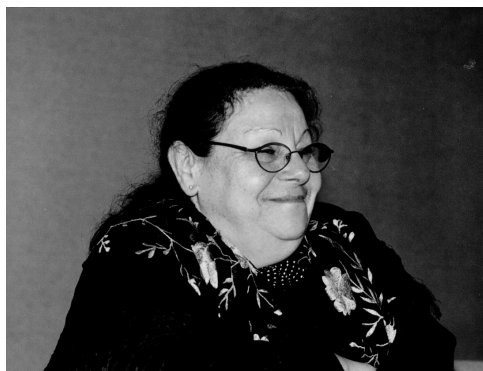
<https://www.adanja-polak.com/o-meni/biografija/biografija/>, 5.10.2020-
FOTOGRAFIJE

Portret, <https://www.adanja-polak.com/o-meni/biografija/biografija/>,
14.10.2020.

Uručivanje medalje Pravednika, Fogel, Milan; Ristović, Milan; Koljanin, Milan (2010). *Pravednici među narodima: Srbija*. Zemun: Jevrejska opština, 137.

Knjiga, <https://www.adanja-polak.com/clanci/knjiga-amerikanci/knjiga-amerikanci-1/>, 14.10.2020.

SONJA LICHT (Subotica, 26. maj 1947) sociološkinja, politička aktivistkinja usmerena na mir i pomirenje, borkinja za ljudska i ženska prava, humanitarna radnica.

Majka Suzana (Roza) Licht (rod. Sand, poljska Jevrejka iz Ukrajine), otac dr Antun Licht (mađarski Jevrejin, lekar, upravnik Sanitarno-epidemiološke stanice, danas Zavoda za javno zdravlje u Subotici). Suprug Milan Nikolić (sociolog).

Osnovnu školu (Jovan Jovanović Zmaj, 1954-1962) i gimnaziju (1962-1966) završava u Subotici.

Studira sociologiju na Filozofskom fakultetu u Beogradu, a diplomira na temi staljinizma (1971). Magistarske studije upisuje 1972. iz sociokulturne antropologije kod Zage Golubović, tada prvi interdisciplinarni predmet na Filozofskom fakultetu, BU. Iste godine se zapošljava kao asistentkinja – pripravnica na novoosnovanom Institutu za sociološka istraživanja pri Filozofskom fakultetu, BU u okviru sociologije filozofije na projektu pod vođstvom Ljube Tadića. Istražuje Mađarsku revoluciju 1956. godine. Magistrira 1978.

Tokom tromesečnog studijskog boravka u Engleskoj 1983. postaje feministkinja (čita tekst iz *Gardijana* o feminizmu). Usavršavala se i na Univerzitetu Brendaiz (Brandeis) u SAD (1988/9). 2015. provodi četiri meseca u Robert Boš fondaciji u Berlinu (Robert Bosch Stiftung) kao učesnica programa Rihard

fon Vajcaker (Richard von Weizsäcker Fellowship).

Za vreme magistarskih studija je sekretarka časopisa *Filozofija* (1972-1975). Od 1975. zaposlena je u Institutu za međunarodnu politiku i privredu, od 1981. u Zavodu za proučavanje kulturnog razvitka, a od 1990. u Institutu za evropske studije, sve u Beogradu.

Društveni angažman započinje još u osnovnoj školi, najpre u radu podmlatka Crvenog krsta, potom i u raznim omladinskim organizacijama, pa i u omladinskoj sekciji Jevrejske opštine u Subotici. Kao gimnazijalka objavljuje tekstove u novinama i časopisima za mlade (*Male novine*, *Zmaj*, *Jó Pajtás*) zajedno sa Marikom Šimoković, budućom pesnikinjom. U saradnji sa Laslom Balom, tada direktorom školskog centra u Subotici, vodi kampanju protiv „preopterećenosti učenika/ca”. Tri meseca pred maturu 1966. prisustvuje u SAD Svetskom omladinskom forumu „Njujork Herald Tribjuna” (New York Herald Tribune World Youth Forum).

Studije su početak „disidentskog života”: učestvuje u studentskim demonstracijama 1968. protiv rata u Vijetnamu (raskršćuje i sa Titovom ideologijom, a za kaznu joj je pasoš oduzet na 6 godina).

Borkinja za ljudska prava postaje proučavajući pitanja političke emancipacije Roma. Tokom 80-ih i 90-ih godina objavljuje niz tekstova i učestvuje na mnogobrojnim međunarodnim stručnim skupovima sa temama raspada jednopartijskih država, pojavom nacionalizma, položajem Roma, pitanjima vezanim za kulturnu politiku i politiku obrazovanja. Aktivno učestvuje u lobiranju i osnivanju antiratnih i ženskih nevladinih organizacija (Antiratni centar u Beogradu, Ženski lobi, Ženski parlament).

Žene su uvek vukle civilni sektor, taj prostor otpora, i to ne samo kod nas. [...] Dok se rađa otpor, dok se rađa jedna nova scena, žene nose ogroman deo tereta. Onog trenutka kada dođe do materijalizacije, kada dođe do stvaranja novih institucija, kada ti disidenti dolaze na vlast, žene nestaju. To je apsolutno pravilo i, naravno, to pravilo je bilo i kod nas. [...] Žene su i

dalje ostale značajne u civilnom društvu, ali ih i dalje ima neproporcionalno malo u strukturama vlasti. Ne mislim pritom nužno samo na ministarstva ili skupštinu. Mislim na upravne odbore značajnih preduzeća. Koliko žena sede kao predsednice upravnih odbora naših javnih preduzeća? Koliko se žena nalazi u poziciji onih koji zaista donose značajne odluke? Malo. Da li je to zato što su zato manje sposobne? Ne verujem. (Sonja Licht, Vreme, 10. jan. 2008).

Jedna je od osnivača/ica Helsinškog parlamenta građana (Helsinki Citizens' Assembly) u Pragu (1990), a zajedno sa Meri Kaldor (Mary Kaldor) njegova kopredsednica (1991-1995). Značajne aktivnosti tu su: organizovanje prve međunarodne konferencije po izbijanju građanskog rata „Dezintegracija Jugoslavije – integracija Evrope” (7. jula 1991, u hotelu Jugoslavija u Beogradu) i Mirovni karavan (1991), sa italijanskim pokretom Arcci, sa ciljem uspostavljanja komunikacije između građana Jugoslavije i građana ostatka Evrope. Karavan je putovao od Trsta do Sarajeva, i okupio oko četiri stotina osoba iz trinaest zemalja.

Radi kao izvršna direktorka Soroš fondacije Jugoslavije (od 1996. pod nazivom Fond za otvoreno društvo) u Beogradu (1991-2003). Tokom ratova na teritoriji SFR Jugoslavije Fond je sprovodio humanitarni program uz veliku podršku izbeglicima, autonomnom civilnom društvu, nezavisnim medijima, obrazovnim, kulturnim inicijativama i zagovarao se za mir, demokratiju i borbu za ljudska prava.

Osnivačica je Beogradskog fonda za političku izuzetnost (BFPK), koji je deo Mreže škola za političke studije Saveta Evrope, i njegova je predsednica (od 2003). BFPK doprinosi demokratskoj transformaciji i evropskoj integraciji regiona Jugoistočne Evrope, organizuje seminare, predavanja, okrugle stolove, konferencije i stručne boravke u inostranstvu i uspostavlja partnerske odnose sa brojnim inostranim i domaćim organizacijama za aktere i akterke iz javnog, političkog i nevladinog sektora (npr. Akademija ženskog liderstva, Beogradski bezbednosni forum).

Učestvovala je u izradi međunarodne studije „Doktrina ljudske bezbednosti” Centra za globalno upravljanje, London-ske škole ekonomije (The Barcelona Report of the Study Group on Europe’s Security Capabilities, 2004) i izveštaja grupe eminentnih ličnosti Saveta Evrope „Živeti zajedno – usaglašavajući slobodu i različitosti u Evropi 21. veka” (2011).

Članica je upravnih odbora i saveta međunarodnih organizacija i institucija. Predsednica je Upravnog odbora Međunarodnog centra za demokratsku tranziciju i članica savetodavnog odbora ženevskog Centra za demokratsku kontrolu oružanih snaga (DCAF), ženevskog Centra za bezbednosnu politiku (GCSP), kao i Evropskog saveta za spoljne poslove (ECFR). Članica je i Izvršnog odbora Džeferson (Jefferson) instituta kako u Beogradu tako i Vašingtonu, te programa za Rome Fondacija za otvoreno društvo (Open Society Foundations).

Julia 2008. imenovana je za predsednicu Upravnog odbora kompanije „Politika a.d”.

Početkom 2009. postavljena je na čelo spoljnopolitičkog saveta Ministarstva spoljnih poslova Srbije.

Bila članica Izvršnog odbora ženskog fonda „Rekonstrukcija ženski fond” i članica saveta Evropske fondacije za kulturu.

Dobitnica je nagrada i priznanja za mir i ljudska prava: nagrade za mir Socijalnog foruma Socijaldemokratske partije Švedske (1992), Hirošima nagrade za mir (1993), Nagrade za mir Evropskog rektorskog kluba (1995), Nagrade Međunarodnog komiteta za ljudska prava u Americi (International Committee for Human Rights, 1997), Nagrade Albert Švajcer instituta za ljudska prava i borbu za humanije društvo (International Albert Schweitzer Award, 1998), Nagrade za toleranciju Ministarstva za ljudska prava i manjine državne zajednice SCG (2005), Pro Merit ordena Saveta Evrope za izgradnju civilnog društva i demokratije u Srbiji i Jugoistočnoj Evropi (2008), Orden italijanske zvezde solidarnosti (Ordine della Stella della Solidarietà italiana, 2008) i Legije časti Republike Francuske (2008), Vitez poziva „Lige eksperata – LEX” (2009).

Nedeljnik Vreme izabrao je za ličnost godine 2007.

Bibliografija (izbor):

European Culture and World Development (Corvina, Budapest, 1985), *Etnicitá e potere* (Cleup editore, Padova, 1986), „... und raus bist du! *Ethnische Minderheiten in der Politik* (Verlag für Gesellschaftskritik, Wien, 1988), *Research on Russia and Eastern Europe* (JAI Press Inc., Canada 1996, 2000) i desetina članaka u časopisima *New Politics, Across Frontires, Élet és írodalom, Beszélő*.

Govori srpski, mađarski i engleski jezik.

Živi i radi u Beogradu.

LITERATURA

Gajić, Vladimir i dr. (2013). *Srpski who is who*. Beograd: Zavod za udžbenike, 417.

Gaon, Aleksandar (ur.) (2011). *Znameniti Jevreji Srbije. Biografski leksikon*. Beograd: Savez jevrejskih opština Srbije.

Skrozza, Tamara (2008). „Strast bez ostrašćenosti”, intervju sa Sonjom Lich, *Nedeljnik Vreme*, 10, januar 2008, <https://www.vreme.com/cms/view.php?id=561579>, 18.10.2020.

Wikipedia (2020). „Sonja Liht”,

https://sr.wikipedia.org/wiki/Соња_Лихт, 18.10.2020.

Beogradski fond za političku korektnost, <https://bfpe.org/nasa-organizacija/>, 18.10.2020.

FOTOGRAFIJA

Portret, dokumentacija ŽSI.

O UDRUŽENJU „ŽENSKE STUDIJE I ISTRAŽIVANJA”

Publikacija je realizovana u Udruženju „Ženske studije i istraživanja” (ŽSI) iz Novog Sada uz finansijsku podršku Grada Subotice tokom 2020. godine, a nastala je u okviru projekta *Znamenite Jevrejke Subotice*.

ŽSI (<http://www.zenskestudije.org.rs/index.html>) su interdisciplinarni alternativni visokoškolski obrazovni program koji objedinjuje nastavu, istraživanje i izdavaštvo u jedinstven program za žene (i muškarce) kako bi se poboljšao položaj žena iz različitih nacionalnih zajednica, sa posebnim akcentom na grupe sa manje društvene moći. ŽSI realizuje, između ostalog, i dva dugoročno osmišljena projekta: „Životne priče žena iz Vojvodine” i „Znamenite žene Novog Sada”. Studije, u saradnji sa Futura publikacije, Zavodom za ravnopravnost polova, Jevrejskom opštinom iz Novog Sada i Zavodom za kulturu Slovaka objavljuje postepeno knjige o ženama iz nacionalnih zajednica u Vojvodini, a o Jevrejka u više navrata (Stojaković 1999; Savić 2000, 2001, 2006; Almuli 2005; Jankov 2006; Tišma 2012).

Do sada su objavile 31 publikaciju, pre svega životnih priča žena iz Vojvodine (koje uključuju približno 300 pojedinačnih životnih priča iz različitih grupa i nacionalnih zajednica). Na poticaj Gordane Stojaković i Svenke Savić iz ŽSI postepeno se izdaju knjige o znamenitim ženama iz drugih prostora Srbije (npr. Jovanović, *Ženska istorija Niša*, 2013; Stojanović i dr, Leskovac iz ženskog ugla, 2012) i regiona (Gajić, *Rodne studije, oral history i briga za kontinuitet sećanja na živote i stvaralaštvo žena Banjaluke*, 2017) i tako gradi mreža saradnje među ženama u očuvanju sećanja na znamenite žene.

LITERATURA

- Almuli, Jaša (2005). *Jevrejke govore*. Beograd: Signature.
- Gajić, Daša (2017). *Rodne studije, oral history i briga za kontinuitet sećanja na živote i stvaralaštvo žena Banjaluke*. Banja Luka: Grafid.
- Jankov, Edita (2006). *Jevrejke: Životne priče žena iz Vojvodine*. Novi Sad: Ženska sekcija Jevrejske opštine.
- Jovanović, Ana (2013). *Ženska istorija Niša*. Niš: Ženski prostor.
- Savić, Svenka. (2000). *Veri Šozberger u spomen*. Novi Sad: Futura publikacije.
- Savić, Svenka (ur.) (2001). *Vojvođanke (1917-1931): životne priče*. Novi Sad: Futura publikacije.
- Savić, Svenka (ur.) (2006). *Women's Identities in Vojvodina: 1920-1930*. Futura publikacije, Novi Sad.
- Savić, Svenka (ur.) (2007). *Životne priče žena u Vojvodini: Hrvatice, Bunjevke, Šokice (1919-1955)*. Novi Sad: Futura publikacije i Ženske studije i istraživanja.
- Stojaković, Gordana (1999). *Znamenite žene Novog Sada*. Novi Sad: Futura publikacije.
- Stojanović, Ljiljana i dr. (2012). *Leskovic iz ženskog ugla. Zaslužne žene Leskovca*. Beograd: Žene u crnom.

SUMMARY

The publication was realized in the “Women’s Studies and Research” (WSR) Association from Novi Sad, with the financial support of the City of Subotica during 2020, and was created within the project Remarkable Jewish women of Subotica.

The project aimed to collect, research and publish the life stories of 10 famous Jewish women who lived and/or worked in Subotica during the 20th and 21st centuries: Teréz Schräger, Dr. Lenka Reves, born Kraus, Dr. Margit Herczl, Ph. D. Jolán Heumann, Jelisaveta Allein, Ida Szabó, Ph. D.. Vera Zdravkovich, born Schreiber, Eva Ras, Mira Adanja Polak, and Sonja Licht. In a broader context, the project aimed to promote intercultural dialogue in the multinational and multi-confessional environment of the city of Subotica through research and promotion of cultural and historical values of the contributions of famous Jewish women of Subotica born during the last 150 years (1863-1947).

We intended to make their life stories available to the public for them to live in the collective knowledge and memory of us contemporaries today. During the research, we used already existing, written biographies and enriched and expanded them with new data on the Jewish women of Subotica, that have so far been insufficiently researched or false, with the desire to present them as famous and remarkable. Their contributions to the historical, social, and cultural circumstances of the city of Subotica (and the wider region) are part of our women’s history that we write for posterity.

The idea is to start remembering them in Subotica, the city where they were born or spent a significant part of their professional life, which is also the basic criterion for choosing remarkable Jewish women of Subotica.

The historical and social context shaped the remarkable Jewish women of Subotica included in this brochure. More precisely, their identity components are directly related to historical events, social practice, and cultural norms of the time and space in which they grew up and lived - in this case, Subotica at the end of the 19th and the first half of the 20th century. That is why this publication is intended for everyone who wants to learn something about the famous Jews who shaped our cultural, political, and social reality. Our task is to continue the process and include some yet undiscovered or lesser-known Jewish women from Subotica.

This brochure is a contribution to the process of cultivating a culture of remembrance of women of various national communities living in Vojvodina and Serbia and is an invitation to the general and scientific public to participate in it.

Biografija autorke

Dr Margareta Bašaragin odbranila je doktorsku disertaciju „Interakcija roda, jezika i kulture u formiranju identiteta učenica osmog razreda osnovne škole u procesu dvojezične nastave u Vojvodini“ (2017) na Centru za rodne studije, ACIMSI, Univerzitet u Novom Sadu, pod mentorstvom profesorke emerite dr Svenke Savić. Završila je osnovne i master studije nemačkog jezika i književnosti na Filozofskom fakultetu, UNS. U okviru Erasmus Mundus Sigma Agile projekta provela je godinu dana na Centru za transdisciplinarne studije roda na Humboltovom Univerzitetu u Berlinu, Nemačka (školska 2015/16.g).

Potpisuje više naučnih radova objavljenih u domaćim i međunarodnim časopisima u kojima tematizuje problematiku roda i jezika u štampanim i govorenim materijalima, integraciju rodne ravnopravnosti u obrazovni proces i primenu analize diskursa u interdisciplinarnom polju rodnih studija. Posebnu pažnju posvećuje istraživanju znamenitih žena iz Subotice (Vojvodine).

Poverenica je Udruženja „Ženske studije i istraživanja“ Novi Sad u Subotici.

isbn 9788671881937

9 788671 881937

Udruženje „Ženske studije i
istraživanja”

www.zenskestudije.org.rs

Futura publikacije

www.neusatz.rs

office@neusatz.rs